

Kõrgem Kunstikool Pallas

Maaliosakond

Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku liturgilised värvid

Lõputöö

Kadri Krüüner, BA

Juhendaja: Pille Johanson, MA

Tartu 2022

SISUKORD

1. SISSEJUHATUS	3
2. VÄRVIDEST	5
2.1 Värvitaju ja semantika	5
2.2 Liturgilised värvid ja nende sümboolika	8
2.3 Liturgilised värvid Eesti Evangeelses Luterlikus Kirikus	9
3. KIRJAKOHAD MAALIDELE	15
3.1 Kirjakohtade valik	15
3.2 Roheline	17
3.3 Valge	17
3.4 Punane	18
3.5 Violet	20
3.6 Must	21
3.7 Sinine	21
4. MAALIDE LÜHIANALÜÜS	22
KOKKUVÕTE	
SUMMARY	
KASUTATUD ALLIKAD	

1 SISSEJUHATUS

Värvid on maalikunstis vaieldamatult keskne teema. Värvidele on ajaloos lähenetud väga paljudest aspektidest. Uurimisvaldkond on lai: värvide füüsikalised omadused, keemiline koostis, semantiline ja lingvistiline tähendus, psühholoogiline ja emotsionaalne mõju ning nende fluidum. Värvide põrkuvad kõlad on inimeste meeli köitnud aegade algusest peale. Värvid elavad inimese ajus. Nad on konstrueeritud samamoodi nagu sõnade tähendused. Kui värve ajus nõ ei töödeldaks/tõlgitaks, ei mõistaks me värve samamoodi nagu me ei mõista keelt, mida me küll kuuleme, aga millest me aru ei saa. Värvid on justkui sõnatu keel, mis vahendab eri meeleolusid, tundeid ja aistinguid. Meie võime tajuda värve asub aju limbilises süsteemis, täpsemalt just seal, kus asuvad meie kõige ürgsemad arhetüübid, toimub emotsionaalsete impulsside töötlemine ja tekivad käitumuslikud mustrid ja seosed.

Värviteooriate, -assotsiatsioonide ja tõlgenduste peale on kulutatud läbi sajandite tohutult energiat, eelkõige tõenäoliselt selleks, et vältida segadust, vigu ja pettumust. Käesoleva töö maht on paraku piiratud ning just sel pragmaatilisel põhjusel keskendun enda jaoks südamelähedasele teemale: Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku liturgilistele värvidele.

Minu lõputöö kirjaliku osa eesmärk on lühidalt kirjeldada värvide sümboolika ajalugu, eriti just Luteri kiriku perspektiivist, siduda piiblitemaatika visuaalkultuuri võimalustega ja praktilises osas maalida kuus poolabstraktset maali.

Soovin anda ülevaate Eesti Evangeelses Luterlikus Kirikus (edaspidi EELK) kasutusel olevatest liturgilistest värvidest. Värvide temaatika on kohati segane ka luterlastele endile. Kindlasti ei ole tegu keskse teemaga kogu luterlikus paradigmas, kuid siiski näevad nii kiriku liikmed kui ka juhuslikud külalised, et altari- ja kantslikangaste värv aeg-ajalt muutub, kuid mis loogika järgi, oskavad selgitada väga vähesed. Seega kannab töö ka veidi laiemat eesmärki, kui vaid Pallase maaliosakonna lõpetamiseks kunstiteoste tegemine. Maalide kaudu tahan anda jõulise panuse liturgiliste värvide mõtte ja sisu tajumisele.

Soovin puudutada mh värvide taju, semantika ja sümboolikaga seonduvat ja anda ülevaate konkreetsete liturgiliste värvide tähendusest lääne kultuuriruumis. Samuti annan

ülevaate EELK-s kasutatavate liturgiliste värvide ajaloost ja kasutamise korrast, kirjeldan ja motiveerin maalide temaatikat. Ka viimase puhul kehtib idee töö lugejat natuke harida ja tema silmaringi avardada. Enamik õhtumaise kultuuriruumi inimestest teab ehk heal juhul kõige olulisemaid piiblilugusid nagu Kristuse süünd, surm, ristilöömine ja ülestõusmine. Paljud ei tea teisi, pealtnäha ehk tagaplaanil olevaid lugusid, millel aga on kristluse olemuse tabamise mõistes oluline roll ja vajavad seega minu arvates esiletoomist.

Kirjalikus osas kirjeldan väljavalitud kirjakohtade põhjal valmivaid maale ja lisan neile oma tõlgenduse.

Käesolev töö on kvalitatiivne. Kasutan selles töös ajaloolist ja hermeneutilist analüüsi. Esmalt annan ülevaade värvide tähendusest, seejärel keskendun EELK liturgilistele värvidele ja nende tähendusväljadele. 3. peatükis annan ülevaate Piiblist pärit kirjakohtadest ja motiveerin oma valiku. 4. peatükis kirjeldan oma praktilises osas valminud maalide tehnikat, motiive ja annab neile tõlgenduse. Maale eksponeerin Tartu Jaani kiriku altariruumis.

Soovin väga tänada oma juhendajat Pille Johansonit, konsultante Tartu Ülikooli-Jaani koguduse õpetajat Triin Käppa ja Tartu Ülikooli Usuteaduskonna 2. kursuse teoloogiatudengit Anni Krüünerit ning Kõrgema Kunstikooli Pallas maaliosakonda. Tänan südamest ka inimesi, kes olid suureks tehniliseks ja moraalseks toeks nii töö kirjutamise kui maalimise protsessis: Teele Ülesoo, Siiri Kängsepp, Leena Mägi, Mari Krüüner ja Andrus Krüüner. Tänan eriliselt oma peret ja Tartu Ülikooli-Jaani kogudust – olete minu inspiratsiooniallikas ja kindel tugi.

Pühendan selle töö oma varalahkunud kursusevennale Randel Savelile – olgu Su tee seal vikerkaare taga täis imelisi värve!

2 VÄRVIDEST

Värvid räägivad meile lugusid identiteedist, maitsest ja kultuurist. Värvist on läbi imbunud tegelikult kõik – alates utilitaarsetest funktsioonidest lõpetades emotsionaalsete ja spirituaalsete seisunditeni. Fernand Léger (1973: 119) on öelnud: „Värv on eluliselt tähtis. See on toormaterjal, mis on elule asendamatu nagu vesi ja tuli.“

Meeltega tajutav maailm siiski ei ole kõigile ühesugune. Rolli mängivad siin silma erinev tundlikkus, sünesteesia ja aistingute hinnangulisus läbi taju filtri. Sama värvi tajuvad inimesed erinevalt ja see võib sõltuda mitmest aspektist: soost, vanusest ja ka elukutsest. Ometi on värvitaju samal ajal konstantne ehk muutumatu. Lumi on meie tajus valge vaatamata sellele, et erineval päevaajal võib see olla kas roosakas või sinakas. (Tammert 2002: 13).

2.1 Värvitaju ja semantika

Värvid on valgus. Aga alati me seda teadnud pole. Isaac Newtoni avastus oli 1666. aastal revolutsiooniline. Päikesevalgus (valge vagus) läbistas Newtoni prisma, kiired murdusid eri nurkade all ja värvid ilmusid eraldi kiirtena, igaühel oma kindel täpne lainepikkus. Sellest, kuidas lainepikkused esemetelt meie silma peegelduvad, sõltubki värvi toon.

Newton läks aga veel kaugemale: ta kasutas teist prisma, et värvi jälle kokku liita. Keskajal aga peeti puhast valget päikesevalgust Jumala anniks ja värvide kokkusegamine oli tabu (St Clair 2019: 17). Antud loogikat aitab toetada ka arvamus, et vikerkaart peeti vanasti Jumala töötuseks ja seega kuulusid värvid, nende tekkimine ja kasutamine suuresti jumalikkude sfääri.

Me pole ainsad, kes värve näevad. Koerad näevad kollaseid ja siniseid toone, rohelist ja punast nende nägemisaparaat ei tuvasta. Leidub liike, kelle värvitaju on inimeste omast mõõtmatus komplitseeritum. Inimsilm on võimeline eristama u 10 miljonit eri tooni.

Pärast Newtoni avastust on teadlased, kunstnikud, disainerid, kirjanikud jm püüdnud värvidest ja teooriatest värvide ümber luua koherentseid süsteeme. Värvide üle on edaspidi palju vaieldud ja tõenäoliselt vaieldakse edasi.

Värvidele on läbi ajaloo omistatud erinevaid sümboolseid tähendusi. Muuhulgas on värvid väljendanud ka ühiskondlikku positsiooni, usulisi kujutlusi, meelolusid jms. (Tammert 2002: 107). Eri kultuuriruumis kannavad värvid eri tähendust, aga samas esineb eri rahvastel ka palju kokkulangevusi. Üldiselt arvatakse, et sarnane värvide tajus on nt põhjapoolkera inimestel. Tammerti järgi mõjutavad tähenduse mõtestamist nii piirkonna kliimaatilised tingimused kui ka rahva eluviis. Olulist rolli mängivad mh poliitilised varjundid. (Tammert 2002: 108).

Teatavasti on inimeste värvitaju erinev. Ühele meeldivad ühed toonid ja nende kombinatsioonid, teisele sootuks teised. Seega võib põhjusemõtteliselt pidada ka värvidega seonduvat tähenduste mängu äärmiselt subjektiivseks. Carlos Cruz-Diez on väitnud, et meie kokkupuuted värvidega tekitavad meis kas äratõuke- või külgetõmbereaktsioone, täpselt nagu helid, puudutused, lõhnad ja maitsed. Samuti arvab ta, et meil ei ole värvidest tegelikult visuaalseid mälestusi. Meie kujutlustes on ainult nõ geneeriline roheline, punane, sinine jne. Me justkui ei mäletaks nüansse ja varjundeid, sest kromaatileine kogemus on suvaliste sündmuste (nagu nt valgus, intensiivsus, läbipaistvus, kaugus, materjal) kokkulangemine (Batchelor 2008: 111). Taoline visuaalne infoküllus on meid ehk teinud visuaalselt pimedaks ja tekib õigustatult küsimus, kas me üldse tohiks omistada värvidele sümboolseid tähendusi, mida kõik üheselt mõistaks? Värvitaju, värvide mõtestamine, nagu kõik muu siin maailmas, liigub paratamatult individualiseerumise poole. Aga jällegi – teisest küljest ei saa kuidagi eitada ülalmainitud globaalsemat ühisosa, mis põhineb kultuuril, poliitikal, ühisel ajalool, kliimal jms.

Kunstnik võib väita, et kõik värvid on ilusad. Ometi pole mõtet toota ilusaid värve, sest värv on ilu loomise teenistuses ainult atribuut, mitte asi iseeneses. Sestap ei saa ka ilusat maali lihtsalt ilusate värvide kõrvuti panemise läbi (kuigi teoreetiliselt on ka ilmselt see võimalik). Värvidele saab kunstnik läheneda ainult komplekselt, arvestades nende mõju ja tähendust vaatajale.

Kuigi värvide tähendus eri kultuuriruumides võib olla mõnevõrra erinev, pakkusid Brent Berlin ja Paul Kay 1969. aastal välja hüpoteesi värvinimede ühesuguse arenemise kohta eri rahvastel eri keeltes. Nende uurimus põhines 98 keelel ja dialektil (Tammert 2003: 103).

Nad jõudsid järeldusele, et isegi, kui keeles on eri arv värvinimetusi, kuuluvad nad ikkagi mingisse universaalsesse nimestikku. Katses näidati intervjuueeritavatele 329 värvi hallil taustal. Katsealustele näidati 40 üksteisest võrdsel kaugusel kaheksas eri heletumedusastmes asetsevat tooni. Lisaks näidati üheksat neutraalset tooni valgest mustani. Selgus, et parima esindaja valik oli sama isegi kõige vähem üksteisega seotud keelte puhul, samal ajal kui kategooriate piirid olid eri keeltes erinevad. (Tammert 2003: 103)

„Universaalseks osutus 11-osaline põhivärvide nimestik. Neile põhivärvinimedele on iseloomulik, et

- nende tähenduse üle ei saa otsustada sõnaosade põhjal (erinevalt nt sõnast *sidrunivärviline*);
- nende tähendus ei tulene teistest värvinimetustest (erinevalt nt terminist *karmiinpunane*);
- nende kasutusala pole piiratud (nagu nt on sõnal *blond*);
- teadete edasiandmisel on need psühholoogiliselt tõhusaimad (võrreldes nt sõnadega *magenta* või *indigo*).

Uurimused värvinimede lisandumise kohta sõnavarasse andsid aluse teatud seaduspärasustele. Tehti kindlaks, et keeles, milles on alla 11 põhivärvinime, lisanduvad uued kategooriad teatud „arenguetappide“ kaupa:

1. igas keeles on väljend valge ja musta tähistamiseks (õigemini *valguse-sooja* ja *pimeduse-külma* tähistamiseks);
2. kui keeles esineb 3 kategooriat, siis sisaldub seal lisaks eelmainituile *punane*;
3. kui keeles on 4 kategooriat, siis sisaldub seal *roheline* või *kollase* mõiste lisaks eelmainituile;
4. 5 kategooria puhul on kasutusel nii *roheline* kui *kollase* mõiste;
5. Järgmisena lisandub *sinine*;
6. 7. kategooriana tuleb *pruun*;
7. kui keeles on 8 või enam kategooriat, siis sisalduvad seal mõisted *lilla*, *roosa*, *oranž*, *hall* või mõni kombinatsioon nendest värvidest lisaks.“ (Tammert 2003: 103)

Umberto Eco arutleb oma essees „*How culture conditions the colours we see*“, et labori tingimustes on värvide eristamine kõikidel inimestel sama ja ei sõltu keelest, mida nad räägivad, kuigi psühholoogid väidavad, et lisaks ontogeneetilisele eksisteerib ka fülogeneetiline (evolutsiooniline pärilikkus) aspekt värvide eristamise kompetentsis. (Batchelor 2008: 182). Mõlema lausepoolega võib nõustuda. Inimesed eristavad värve ja

annavad neile nimesid, aga igaüks siiski veidi erinevalt. Autor on ise tulemusteta vaielnud lähisugulastega teemadel, kas tegu on veel kollase või siiski juba oranžiga. Võib ette kujutada, milline näeks välja vaidlus mõne väga kauge kultuuriruumi esindajaga.

2.2 Liturgilised värvid ja nende sümboolika

Liturgilised värvid peegelduvad eelkõige kirikutekstiilides, mis kuuluvad jumalateenistuse juurde. Tekstiilid nagu vaimulike liturgiarõivad, altarilina, altari ja kantsli katted, armulauatekstiilid jm riided, vaibad jms, toetavad ja rõhutavad jumalateenistusel toimuvat, markeerivad selle pidulikku olemust ja kogu aasta rütmi. Värvid ja sümboolika aitavad edasi anda kristlikku kuulutust (Jumalateenistuste ja talituste...2011). Kirikutekstiilide värvid, soetamine, vahetamine ja asendamine on reguleeritud Kirikuseadustiku § 30-32. (Kirikuseadustik 2005)

Liturgilised värvid niisiis kannavad sümboolset tähendust ning vahetuvad vastavalt kirikuaasta perioodile.

Kristliku kiriku algusaegadel ei olnud kasutusel liturgilisi värve. Põhivärvus oli valge ja see pärines antiikaja tsiviil- ja ametirõivastest. (Raabe 2003: 11). Sellel oli lihtne põhjus: tegemist oli lihtsalt ristimisriietusega, sest algselt peeti valget valguse ja ülestõusmise värviks.

Mitme värvi kasutamise ajalugu pärineb Katoliku kirikust ja kasutusele võeti need alates 9. sajandist. Tänapäevane kord pärineb umbes aastast 1200, kui värvide kasutamise korra fikseeris paavst Innocentius III, kohustuslikuks aga tegi 1570. aastal paavst Pius V. Tol ajal esines ka kohalike värvide kasutamist. Lõplik üksmeel pärineb 1870. aastast ja praegu on rooma-katoliku kirikus liturgilised värvid valge, punane, violetne ja roheline. (Raabe 2003: 12).

Värvide mitmekesisest kasutust mainivad ka teised allikad, nt F. Haeberlein oma teoses "*Zur Farbenikonographie des Mittelalters*" annab mõista, et midagi väga kindlat kirikuajaloos värvisümboolika kohta väita ei saa, kuigi selle nimel on tehtud mõnedki soliidsed katsed (Gage 1999: 70). Tol ajal polnud kindlaksmääratud sümboolseid toone,

vaid valitses mitmepalgelisus. 12. sajandist pärit käsikirjas "*Liber Figurarum*" selgitab Joachim Flora, et isegi Püha Kolmainu värvisümboolika pole konstantne: Kristus esineb mõnes piirkonnas või kontekstis sinise ja Püha Vaim punasena, samal ajal kui mujal võib olla täpselt vastupidi. Värvisümboolika seisneb neil juhtudel pigem kultuurilises või rituaalses kontekstis kui et värvis endas. Sama kehtib kirstlikus liturgias, milles tavaliselt eeldatakse eksisteerivat mingi ühtne süsteem. Kui nt 6. sajandil kujutati Jeesust valges või kuldses kuues, siis hiljem, 11. ja 12. sajandil hoopis helerohelises või punases. Samasugusust erinevat värvispektrit peegeldavad ka eri apostlite jm piibitegelaste riided. (Gage 1999: 70-71)

Siit võib järeldada, et liturgilised värvid on kiriku kontekstis üsna hiljutine nähtus. Ometi pole kirikutekstiilid ja liturgilised värvid sugugi ebaoluline nüanss jumalateenistuste toetava raamistiku ja kiriku üldise õhustiku kujundajana. Ajaloost on teada, et pärast reformatsiooni, kui jumalateenistus muutus emakeelseks ja liturgiale lisandus laul, ja eriti seda saatev orel, muutus kirikus toimuv inim-mõõtmeliseks, arusaadavamaks ja seeläbi jõudis ka kogu kristlik õpetus oluliselt lähemale inimsüdamele. Analoogset mõju võib eeldada liturgiliste kangaste puhul. Reformitud luterlik kirik, mis pahatihti oli 19. sajandi algul arhitektooniliselt väga lakooniline, sai juurde uue, kauni dimensiooni. Näiteks üritati 1820ndatel muuta Tartu Jaani kirik lihtsalt antiiktempliks, kui nõ üleliigsed ilustused kas müüriti kinni või krohviti üle

2.3 Liturgilised värvid EELKs

Esmakordselt pandi EELK ajaloos liturgilised värvid paika 15. kirikupäeval 1933. aastal. Valge tähendas piduliku ja puhta rõõmu värvi, punane usutunnistuse värvi, must sügava leina, roheline elu ja lootuse ning violett poolleina ja kahetsuse värvi. (Raabe 2003: 26).

Esimese Eesti vabariigi ajal polnud kogudustel kohustust omada kõiki viit värvitooni kirikutekstiile, sest nende hankimine sõltus suuresti koguduste materiaalsest võimekusest. Olemas pidid olema mustad ja punased. Must oli kasutusel 1.paastuaja pühapäevast kuni vaigse laupäevani, surnute pühal ja suurtel leinapäevadel. Muul ajal tuli kasutada punast. (Raabe 2003: 26)

Järgmine seadus, mis sisuliselt oli sama, võeti vastu 1954. aastal. Lisandunud olid ajastu vaimule vastavalt 1. mai ja Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva puhul kohustuslikud punased katted. (Raabe 2003: 27)

„1954. aastal vastuvõetud seadus kehtis kuni 1995. aasta 1. advendipühapäevani (3. detsember), mil jõustus EELK kirikukalendri ja liturgiliste värvide seadus. [...] Liturgiliste värvide kasutamise kord on põhjalikumalt lahti kirjutatud ning värvide tähendused on täpsemalt sõnastatud. Valge värvi tähendusele on lisatud, et see on tänu puhtuse, valguse ja ülestõusmise värv. Punane sümboliseerib lisaks veretunnistusele Püha Vaimu, tuld ja kirikut. Violetti on ettevalmistuse, paastu ja meelesparanduse värv. Roheline on lisaks elu ja lootuse värvile ka kasvu värv. Must on nagu varemgi sügava leina värv. Esmavajalike tekstiilidena on 1995. aasta seadluses nimetatud valgeid ja punaseid (vrdl eellevate seaduste punased ja mustad katted). Kui kogudus ei suuda endale muretseda kirikutekstiile kõigis liturgilistes värvides, asendab punane violetti, musta ja rohelist värvi. Musta värvi osakaal kirikuaastas on vähenenud.“ (Raabe 2003: 27)

2019. aastast on EELKs liturgilise värvina kasutusel sinine, mis on Neitsi Maarja värv. Sinine on ka rooma-katoliku kirikus traditsiooniline Neitsi Maarja värv. 1936. aastal seadustati sinine värv esimest korda. Selle ülesanne oli rõhutada tänutunnet kõigeväelise Jumala vastu tema helduse ja truuduse eest, et ta on kinkinud iseseisvuse, vaba Eesti riigi ja isamaa. Kuivõrd laialdaselt sinist kasutati, pole teada. 1930-ndatel kasutati ka mh sinimustvalgeid altarikatteid nt vabariigi aastapäeval, jaani- ja jüripäeval. Samuti on teada, et kõik vaimulikud ei nõustunud sinist värvi tekstiile kasutusele võtma. Piiskopi sõnul võis talitada oma äranägemise järgi ja nende kasutamine polnud kohustuslik (Raabe 2003: 28-29).

Värvid ja nende sümboolika paneb paika Kirikuseadustiku § 30:

- **roheline** – elu ja lootuse värv; kasutatakse ilmumisajal kuni vastlapäevani ning nelipüha järgsel ajal.
- **valge** – rõõmu, tänu, valguse, puhtuse ja ülestõusmise värv; kasutatakse jõuluajal ja ülestõusmisajal
- **punane** – Püha Vaimu, kiriku ja veretunnistuse värv; kasutatakse nelipühal ja sellele järgneval nädalal
- **violetti** – paastu ja meelesparanduse värv; kasutatakse advendiajal ja paastuajal
- **must** – sügava leina värv; kasutatakse suurel reedel ja vaikselt laupäeva

- **sinine**- Neitsi Maarja värv, kasutatakse Maarjaga seotud pühadel. (Kirikuseadustik...)

„Roheline on elava looduse värv. See sümboliseerib tärkamist, kasvu, lootust, elu võitu surma üle. Rohelist on tõlgendatud ka kui valitute ja õiglaste värvi.

Valge värv on kristlikus sümboolikas puhtuse, õigluse, rõõmu ja pühaduse värv. Valge on Jumala, Kristuse [...] ja nende pühakute värv, kes ei ole surnud märtritena.

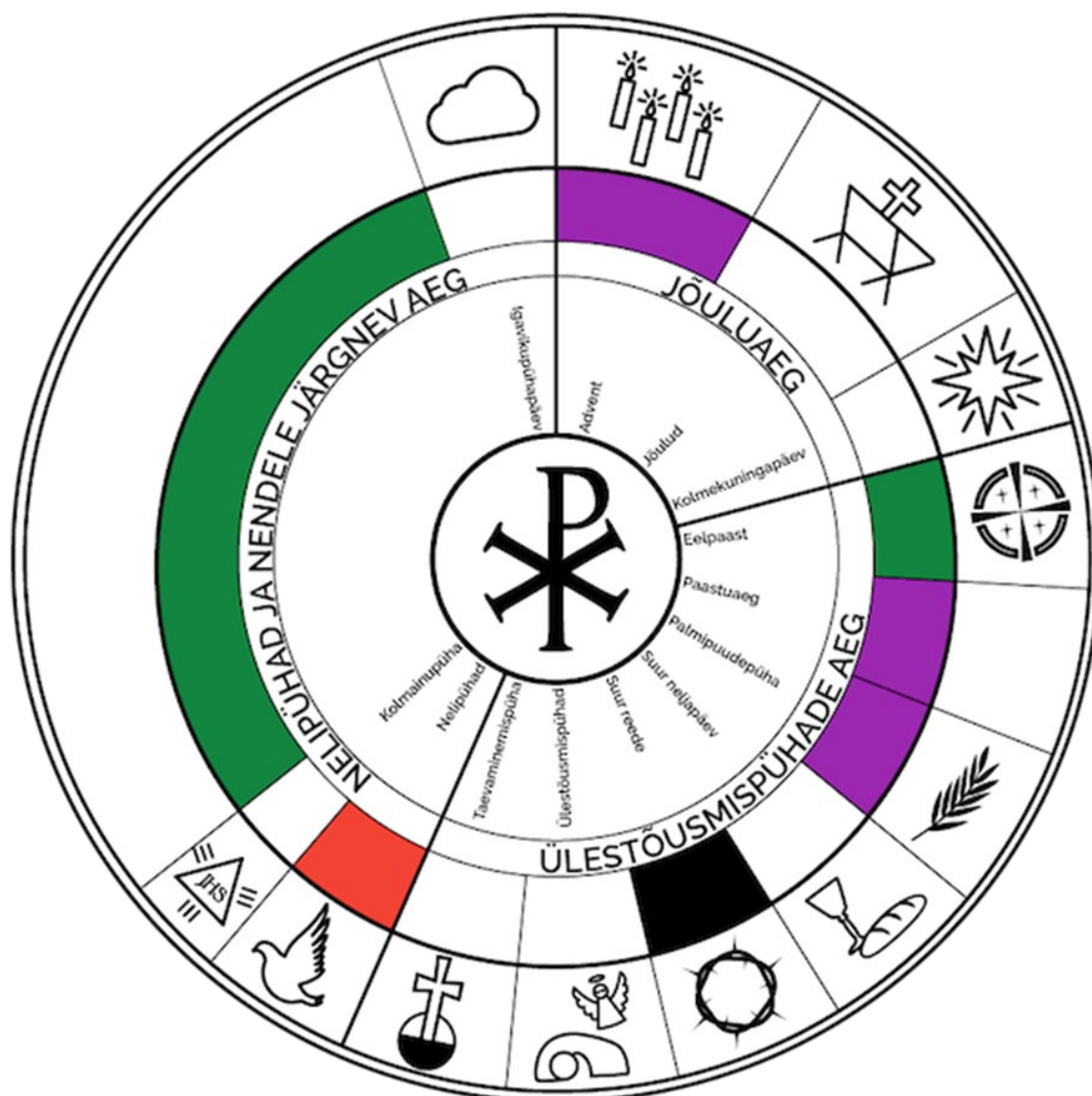
Punane on tule värvina Püha Vaimu ja kiriku värv [...] Samuti on punane vere värv ning sümboliseerib märtrite ja armastuse ohvrit.

Violett ei ole iseseisev värv, vaid kristlikus sümboolikas on see punase ja musta segu. Violett on kannatuse ja patukahetsuse värv.

Sinine sümboliseerib lõpmatust, taevast ja taevalikku armastust.

Must ei ole õigupoolest värv, vaid valguse puudumine. See sümboliseerib sügavat leina, samuti alandlikkust, kasinust ja tagasihoidlikkust.“ (Raabe 2003: 12)

Alloleval pildil on ülevaatlilikult näha liturgiliste värvide aastaring ja tähtsamad kirikupühad.

Pilt 1. Helena Semm 2018

Siinkohal tuleb nentida, et kuna viimases juhendis puudub sinise värvi kohta andmestik, sest sinine värv kinnitati ametlikult 2019. aastal ja juhendit pärast seda muudetud ei ole, siis juhend pole absoluutne. Eravestluses mainis Tartu Ülikooli-Jaani koguduse õpetaja Triin Käpp, et juhendi uuendamine on kinni väga lihtsas pisiasjas – koostajad on hõivatud palgatööga (Käpp 2022).

Selle kohta, miks just need konkreetsed värvid on saanud liturgilisteks värvideks, palju kirjalikke allikaid pole. On märgitud, et mingil perioodil lihtsalt nii on, sinna juurde on antud sümbolne tähendus kas kohe või hiljem, kuid vanad allikad neid enamasti lahti

ei seleta. Erandiks on violetne, mida peetakse kõrgemate ühiskonnakihtide privileegiks ja seetõttu on see piiskoppide ja ülikutele reserveeritud värv.

Muude värvide puhul tundub loogika olevat samuti elementaarne ja sellele pikki peatükke kunstiajaloo pühendatud pole. Punane kui vere ja tule ja seega elu värv, sinine taeva, lootuse ja roheline looduse, uue elu ja tärkamise, must pimeduse, mulla ja leina ning valge puhtuse ja lihtsalt jumaliku valguse värv – siin justkui polegi midagi tõlgendada.

Autor võib spekuloida ehk ainult selle üle, miks just need värvid liturgilisteks värvideks kujunenud on. Kui arvestada eelmises peatükis välja toodud värvide nimetuste tekkimise ja esinemise dünaamikat ja lisades sellele Byron Mikellidese longituuduuringust lähtuva, võib minu arust järeldada, et liturgiliste värvide kujunemine pole sugugi päris juhuslik. Nimelt jõudis Mikellides aastatel 1970-2009 läbi viidud uuringute põhjal, mis kirjeldasid värvitaju emotsionaalseid mõjusid, järeldusele. 21060 eri kultuuritaustaga subjekti hulgas läbi viidud värvieelistuste tulemused olid järgmised: kõige meeldivamaks värviks peeti sinist, millele järgnesid punane, roheline ja violett. Kuna must ja valge polnud uurimisobjektiks, võib need, ehk siis kõikide värvide allikas valge ja kõikide värvide lõpp-punkt must (vahel peetud ka valguse puudumiseks), liita eelnevatega ja kokku moodustubki hetkel kasutusel olev liturgiliste värvide komplekt.

Nende värvide mõju ja nimetuste esinemist arvestades tundub äärmiselt loogiline järeldada, et liturgilisteks värvideks on värvid, mida paljud inimesed oskavad nii nimetada kui ka peavad üleüldse meeldivaks. Ei tasu unustada, et hinnanguliselt järgib kristlust ca 2,1 miljardit inimest üle kogu maailma.

Selle üle, kuidas evolutsiooniliselt on värvieelistus arenenud, on samuti väga palju vaieldud ja teema on siiani avatud. Ühelt poolt võib oletada, et punase jm värvi eelistus võis ammustel aegadel olla seotud nt söödavate marjade või puuviljadega: maitsvate toitide värv võis olla värvieelistuste põhjus. Ometi on siingi ajaloo ja kultuuri pitser ilmselge. Inimeste eelistused võivad eri ajalooperioodide ajal olla mõjutatud täiesti eri nähtustest: kas või lemmik jalgpallimeeskonna värvidest. Teisalt võib ju oletada, et ilus sinine taevaskõrgus vallandab inimestes meeldivaid tundeid täpselt samal moel praegu kui aastatuhandeid tagasi. Seega tuleb nõus olla Anya Hurlberti ja Yongjian Lingi järeldusega, et värvieelistused on tihti ikkagi nii universaalsed, individuaalsed kui ka muutuvad läbi kultuuride ja ajastute. (Best 2012: 137). Kaldun toetama samade autorite väidet (Best

2012: 138), et ajaloolisi eelistusi pole kindlasti nii palju uuritud, kui tänapäevaseid, mis juba puht metodoloogiliselt on põhjalikumad ja seega ka mingisugustegi järelduste tegemiseks paikapidavamad. Meie teadmised aastasadade taguste eelistuse kohta piirduvad ju suuresti vaid ajalootõlgendustega.

Kokkuvõtteks on seega väga raske täie kindlusega midagi liturgiliste värvide kujunemise kohta väita, kuid võib siiski oletada, et just nende värvide valik on seotud inimeste taju ja eelistustega nii psühholoogiliselt kui puht lingvistiliselt.

Tähelepanu ei saa jätta pööramata ka sellele nüansile, et nt violett oli kunagi musta ja punase segu. Sünteetiline violett avastati alles 19. sajandil ja naturaalne pigment oli haruldane ja väga kallis - selles valguses tundub taoline segu põhjendatud.

3 KIRJAKOHAD MAALIDELE

Kirjakohad valis autor välja EELK ametliku kalendri 2022. a veebiversioonist: <https://eelk.ee/et/kirikukalender/>. Iga valitud päeva juures on viide vastavale piiblisalmile. Autor kasutab lugude järjestuse puhul Kirikuseadustikus välja toodud järjekorda, alustades rohelisest (vrdl ülaltoodud Kirikuseaduses sätestatud kirjeldusega). Piiblitsitaadid on pärit 1997. a netiversioonist ([Piibel.NET :: 1. Moosese 1](#))

3.1 Kirjakohtade valik

Piibli lugemine on igale huvilisele väga tõsine proovikivi. Seda väga lihtsal põhjusel: piibel kasutab suuresti sümbolite ja pildikeelt. Seda võib võrrelda luulega - kes pole sellise keelega harjunud, ei pruugigi sellest aru saada. Piibel sisaldab rohkelt sümboleid, pilte ja vihjeid ja seetõttu tundub täiesti mõistlik kasutada taolist teksti just maalide referentsina. Need meediumid lihtsalt on tihedalt seotud.

Piibli lugemise lihtsustamiseks on välja antud arvukalt juhendeid, abimaterjale, sellest on kirjutatud põhjalikke teadustöid. Ometi jääb inimene alati lugedes Piibliga üksi. Ma usun, et igaüks, kes on juba sellise raamatu mingil põhjusel lugeda võtnud, annab endale aru, et tegemist ei ole raamatuga, mida loetakse sõna-sõnalt, nagu ka ülalpool mainitud. Mõistlik inimene võtab sealjuures arvesse Piibli hermeneutikuid ja eksegeete.

Oma kodus, oma tugitoolis on aga iga inimene ise eksegeet. Sellisel ise oma tarkuse järgi tõlgendamisel on mitu külge: osalt on ju igaühel vabadus tõlgendada kõike täpselt nii nagu ise soovib, teisalt võib täiesti kogemata juhtuda, et eksegeesist saab eisegees – inimene mitte ei tõlgenda, ürita mõtet leida, vaid loeb ise sinna mõtte sisse. Kui see kõik piirdub vaid enda lõbuks tõlgendamisega, on kõik korras, aga kui suunata oma tõlgendusi väljapoole, eriti teadusmaastikule, võib tekkida üsnagi märkimisväärne konflikt. Kõige tähtsam tõlgendamise juures on aga kokkuvõttes see, et vastuollu ei mindaks Piibli põhilise sõnumiga – armastuse sõnumiga.

Samuti tekitab tõlgendamise küsimus siiani päris palju põhimõttelisi tülisid: kellel ikkagi on üldse õigus tõlgendada ja kellele kuulub ülim tõde. Hiljutises vestluses väitis Tartu Ülikooli Usuteaduskonna juhataja Roland Karo, et kogu piibliuurimine on läbi imibunud maskuliinsusest, patriarhaadist ja võimumängudest ning täiesti tagaplaanile on

jäänud armastuse temaatika. Võitlustandril oleks justkui kaks poolt – tõe vs armastus. Armastuse sõnumi kandjate hääl lihtsalt pole nii tugev, kuid see ei tähenda, et seda pole. (Karo 2022)

Antud töö eesmärk pole subliimse tõe otsing, vaid just püüdlus edasi anda seda armastuse poolt: pehmet ja kaunist, mis võib-olla pole üldse kogu dogmaatika, tõe jms võrreldes kirikus keskse ega olulise tähtsusega, kuid mis loob siiski omamoodi kauni raamistiku või tugistruktuuri nõ tähtsatele teemadele.

Päris kindlasti on vaja süveneda professionaalsetesse piiblitõlgendustesse, kuid ära ei tohi unustada, et ka piiblitõlkijad ja -uurijad võivad eksida. Heebrea keel on tehniliselt sedavõrd keeruline (nt puuduvad vokaalid), et tõlkimisel tuleb kohati lihtsalt aimata, mis vokaal seal täpselt olla võiks ja sedaviisi võivad tekkida päris korralikud kõrvalekalded algupärasest tekstist. Piiblis on kohti, mida lihtsalt polegi võimalik tõlkida. Samamoodi ei tohi ära unustada ajaloolist konteksti. Piibel on kirjutatud omas ajas, just selle aja inimestele. Inimese funktsioon nt oli alluda kollektiivile, sest muidu ei püsinud see koos ega olnud elujõuline. Need, kes sellest reeglist kõrvale kaldusid, said tihti väga karmilt karistada, nt lausa surma. Tänapäeval on taoline julmus kollektiivi nimel täiesti mõeldamatu.

Autori motivatsioon valida just need kirjakohtad põhineb tema soovil inimesi veidi harida ja luua oma maalidele tavapärasest ehk põnevama temaatika. Anda lugudele oma tänapäevane tõlgendus, mis ei läheks tülli ei piibliuurijate omadega ega ka enda sügavalt isikliku tunnetusega. Tähtsamaid lugusid ja tähtpäevi Piibis teavad paljud, esmapilgul tagaplaanil olevaid lugusid, millel on aga samuti kandev roll kristluse mõistmisel, nii väga naljalt ei teata, ja seda isegi kristlaste hulgas.

Vähem tähtis ei ole ka teoste eksponeerimise koht – Tartu Jaani kiriku altariruum. Kirikuruumis ollakse siiani harjunud nägema – ja just altariruumis – akadeemilist laadi tõlgendusi nii Jeesusest, Jumalast kui kogu piiblitemaatikast. Taolist, autori arvates kergelt „vägivaldset“, ajaloolist paradigmat on aeg muuta. Akadeemilise maalikunsti tähtsust on raske ülehinnata, aga praegusel, järjest globaliseeruval ja samal ajal väga individualistlikul ajastul võiks ümber hinnata ka kirikus esile tõstetud visuaalid. Kas meil on vaja teada või ette kirjutada, milline täpselt nägi välja Jeesus (vt Aapo Puki altarimaali Pauluse kirikus)? Mis saab siis, kui Jumal on hoopis must lesbiline naine? Autori soov on seega värskendada

seda maastikku hoopis abstraktsema lähenemisega, mis annab inimese kujutlusvõimele küll impulsi, aga ei seleta kõike ära ja jätab ruumi omakorda uuteks tõlgendusteks. Tartu Ülikooli-Jaani kogudus on oma olemuselt arenev, kasvav ja liberaalne kogudus, mille keskpunktiks on Jumala teenimise kõrval ka inimene ise oma eripalgelisuses. Autoril on väga suur au taolises kirikus oma töid eksponeerida ja kogudusega koostööd teha.

3.2 Roheline

Pühapäev, 7. august, 9. pühapäev pärast nelipüha. Tõde ja eksitus.

„Jeesus ütles jüngritele: "Hoiduge valeprohvetite eest, kes tulevad teie juurde lambanahas, seestpidi aga on kiskjad hundid! Te tunnete nad ära nende viljast." Mt 7:15-16

„Jeesus ütleb: "Minge sisse kitsast väravast, sest lai on värav ja avar on tee, mis viib hukatusse, ja palju on neid, kes astuvad sealt sisse!" Mt 7:13

Rohelist perioodi kirikuaastas peetakse nõ pühadevaeseks ajaks. Ometi on sellest perioodist pärit paljud usu ja kristluse seisukohalt väga olulised dogmad, teesid ja õpetussõnad, mh armastuse käsk. Nagu peatüki sissejuhatavas osas selgitatud, ringleb väga suur osa piiblitõlgendusi just tõe temaatika ümber. Selle pühapäeva kirjakoht just sellest keerulisest tõest räägibki. Kui paljud meist ikka suudavad valida (ja enda jaoks meeldivaks uskuda või mõelda) kitsa tee, mis on raske, okkiline ja käänuline? Kust peaks leidma lohutust ja abi, kui tundub, et isegi palve ei aita? Kui paljud meist tunnevad ikkagi õigel ajal ära need hundid lambanahas? Või siis hoopis vastupidi – kui inimesele endale langeb kellegi täiesti ebaõiglane süüdistus selline hunt olemise eest. Selleks, et siin ilmas kuhugi jõuda (kas või päev üle elada), tuleb pidevalt teha valikuid. Valik, mis inimesele anti, on tegelikult Jumala üks tähtsamaid kingitusi. Ometi hoiatab meid kirjakoht just seda laia teed mööda käimast – et saavutada inimeseks olemise teel kõrgemaid eesmärke, tuleb paraku alati midagi ohverdada, vahel kannatada ja mõista ehk pealtnäha mõistmatut. Meile antakse mõista, et kitsast ja rasket rada mööda käimine võib olla tülikas, kuid viib kokkuvõttes meelerahu ja tõelise *koduni*.

3.3 Valge

Pühapäev, 31. juuli. Issanda muutmise püha ehk kirgastamispüha.

„Kirgastamise lugu on üks Jeesuse imedest läbi evangeeliumite. See ime on eriline selle poolest, et see juhtub Jeesuse endaga. [...] Kirgastamine on üks viiest evangeelsest verstapostist Jeesuse elus. Teised on ristimine, ristilöömine, ülestõusmine surnuist ja ülesminek taevasse oma isa paremale käele. Apostel Pauluse kirjas filiplastele (Fl 2:5–11) tuuakse välja kirgastamise olulisus kui võimas demonstratsioon Jeesuse jumalikust olemusest ja hiilguse ilmingust, mis Jeesusel oli enne inimesena maa peale tulekut.

Nagu eespool mainitud, on kristlikus õpetuses Jeesuse kirgastamine tema elu pöördepunkt. Kirgastamismägi sümboliseerib kohta, kus inimese loomus kohtub Jumalaga: ajaliku ja igavikulise kohtumispaik. Jeesust kujutatakse kui silda maa ja taeva vahel. Ühtlasi arvestavad kristlased kirgastamise loos juhtunut ka kui Vana Testamendi messiaanliku ennustuse täitumist, et prohvet Eelijas naaseb uuesti pärast ülestõusmist.

Kirgastamise lugu ei toeta mitte ainult väidet, et Jeesus on Jumala poeg, vaid identifitseerib teda ka kui Jumala sõnumitoojat ja eestkõnelejat (“... , teda kuulake!”).

Sellest loost kajab läbi ka Jeesuse õpetus, et Jumal ei ole surnute, vaid elavate Jumal (Mt 22: 32). Kuigi Mooses oli surnud ja Eelija oli sajandeid tagasi läinud taevasse, siis nüüd olid nad tagasi tulnud Jumala Poja juurde, vihjates, et seesama igavene elu ootab neid, kellel on surmaga kohtudes olemas ka usk.“ (Jeesuse kirgastamine...)

3.4 Punane

Pühapäev, 5. juuni, Nelipüha. Püha Vaimu väljavalamine.

1 Kui nelipühapäev⁺ kätte jõudis, olid nad kõik koos ühes paigas.

2 Ja äkitselt tuli taevast kohin, otsekui tugev tuul oleks puhunud, ja täitis kogu koja, kus nad istusid.

3 Ja nad nägid otsekui hargnevaid tulekeeli, mis laskusid iga üksiku peale nende seas.

4 Ja nad kõik täideti Püha Vaimuga ning hakkasid rääkima teisi keeli, nõnda nagu Vaim neile andis rääkida.

5 Jeruusalemmas oli aga elamas juute, vagasid mehi kõigi rahvaste keskelt, kes on taeva all.

6 Kui nüüd see hääl kostis, tuli kokku nende kogukond, ja kõiki valdas hämmastus, sest igaüks kuulis räägitavat oma murret.

7 Nad jahmusid ja panid imeks, öeldes: „Ennäe, eks need kõik, kes räägivad, ole galilealased?”

8 Kuidas siis meist igaüks kuuleb oma sünnimaa murret?”

9 Meie, partlased ja meedlased ja eelamlased ja kes me elame Mesopotaamia-, Juuda- ja Kappadookia maal, Pontoses ja Aasias,

10 Friüügas ja Pamfüülias, Egiptuses ja Liibüa maades Küreene pool, ja siia elama asunud roomlased,

11 juudid ja nende usku pöördunud kreetlased ja araablased - kuidas me kuuleme räägitavat meie endi keeles Jumala suuri asju?”

12 Nad kõik olid jahmunud ja kahevahel ning ütlesid üksteisele: „Mis see küll peab olema?”

13 Mõned aga ütlesid pilgates: „Nad on täis magusat veini!” Ap 2: 1-13

Nelipüha võib pidada kiriku keskseks pühaks, aga selle peategelane – Püha Vaim – on paljudele raskelt hoomatav element. Kõik on kuulnud kolmainsusest: Isa, poeg ja Püha Vaim ühes isikus. Isa võib pidada keskseks tegelaseks jõulude ajal, Poega ülestõusmispühal ja Püha vaimu just nelipühadel. Püha vaimu väljavalamine lõpetas Paabeli torni ehitamisel tekkinud keelelise segaduse. See on äärmiselt oluline aspekt, sest pärast seda sündmust mõistavad eri keelt kõnelevad inimesed üksteist Jumalas läbi uue ühise keele. Pärast Jeesuse taevasse minemist tundsid ju isegi jüngrid end üksildase ja abituna. Jeesus oli elu ajal aidanud paljusid, kuid ta kindlasti ei jõudnud kõikide inimesteni. Jumala saadetud Püha Vaim on aga justkui Jumala kingitus kõikidele inimestele, sest usk, mis Püha Vaimu läbi antakse, võib jõuda iga inimeseni. Nelipühal ristiti 3000 inimest ja seda peetakse sellest ajast kiriku sünnipäevaks. Püha vaimu tööd võib näha ka 2000 aastat hiljem – kristlik kirik elab siamaani!

3.5 Violet

Esmaspäev, 11. aprill. Suure nädala esmaspäev, Jeesus Ketsemanis.

32 Ja nad tulid paika, mille nimi on Ketsemani. Ja Jeesus ütles oma jüngritele: „Istuge siin, seni kui ma olen palvetanud!”

33 Ja ta võttis enesega Peetruse ja Jaakobuse ja Johannese ning muutus kurvaks ja tundis ahastust.

34 Ja Jeesus ütles neile: „Mu hing on väga kurb surmani. Jääge siia ja valvake!”

35 Ja ta läks pisut eemale, langes maa peale ja palvetas, et kui on võimalik, see tund läheks temast mööda.

36 Ja ta ütles: „Abba, Isa! Sinul on kõik võimalik! Vii see karikas minust mööda! Kuid ärgu sündigu see, mida mina tahan, vaid see, mida sina tahad!”

37 Ja ta tuli ja leidis jüngrid magamas ning ütles Peetrusele: „Kas sa magad, Siimon? Kas sa ei jaksa ühtainustki tundi valvata?”

38 Valvake ja palvetage, et te ei satuks kiusatusse! Vaim on küll valmis, aga liha on nõder.”

39 Ja ta läks taas ära ja palvetas, lausudes need sõnad.

40 Ja kui Jeesus tuli tagasi, leidis ta jüngrid taas magamas, sest nende silmad olid rasked unest ja nad ei teadnud, mida talle vastata.

41 Ja ta tuli kolmandat korda ja ütles neile: „Teie muudkui magate ja puhkate! Küllalt! Tund on tulnud, vaata, Inimese Poeg antakse patuste kätte!”

42 Tõuske üles, läki! Ennäe, mu äraandja on lähedal!”

43 Ja otsekohe, kui Jeesus alles rääkis, saabuski Juudas, üks neist kaheteistkümnest, ja koos temaga mõõkade ja nuiadega meeste salk ülempreestrite ja kirjatundjate ja vanemate poolt.

44 Aga tema äraandja oli andnud neile leppemärgi: „See, kellele ma annan suud, ongi tema. Tema võtke kinni ja viige valve all ära!”

45 Ja Juudas tuli ja astus kohe Jeesuse juurde ja ütles: „Rabi!” ja andis talle suud.

46 Aga nemad panid käed tema külge ja võtsid ta kinni.

47 Ent üks juuresolijaist tõmbas mõõga ja lõi ülempreestri sulast ning raius ta kõrva ära.

48 Ja Jeesus hakkas neile rääkima: „Kas te olete nagu teeröövli kallale tulnud mõõkade ja nuiadega mind kinni võtma?”

49 Ma olen olnud päevast päeva teie juures pühakojas õpetamas, ja teie ei ole mind kinni võtnud! Kuid kirjad peavad täide minema!” Mk 14: 32-49

Paastuaja mõte pole vist kaua olnud sügavam ja arusaadavam kui tänasel ajal, kui Ukrainas möllab sõda. Paastuaeg ehk ka ettevalmistus Jeesuse ülestõusuks, Jeesuse kannatuste mäletamise aeg, annab meile rohkelt inspiratsiooni. Meile antakse mõista, et ülekohus, mida teiste või enda vastu igapäevaselt korda saadame, tuleb lõpetada. Surm tuleb võita, enda ja teiste tapmine tuleb lõpetada. Selleks, et Jumal, midagi ilusat ja puhast saaks meie ellu tulla, tuleb selleks ruumi teha. Paast ei tähenda ju muud, kui millestki loobumist. On see siis mingi pahe, halvad mõtted ja teod. Jeesus oli ohver, ta reedeti omaenda jüngril poolt. Praegu kannatavad õuduste pärast miljonid inimesed. Ida-kiriku pea Venemaal on taolised õudused õigeks mõistnud ja kristlik kirik pole pikalt olnud oikumeeniast ja rahulikukust koos-eksisteerimisest kaugemal. Lõhe on tohutu ja lahendusena saab iga kristlane vaid endasse vaadata ja otsustada, mida tähendab tõeliselt kristlaseks olemine. Kas nähakse vaid Jeesust ristil ja kummardatakse teda või ollakse valmis ka tema järel surma minema. Kas Ida-kiriku pea on uus reetur ja ajalugu kordub? Väga paljud usklikud on praegu tõelises traumas taolise olukorra üle – kuidas saab ühe kiriku pea sel moel reeta kõik kristlikud väärtused ja unustada Jeesuse kannatused kõikide inimeste nimel!

3.6 Must

Laupäev, 16. aprill. Vaikne Laupäev, Jeesus on hauas.

31 Aga et oli pühade valmistuspäev, siis palusid juudid Pilaatust, et ristilöödute sääreluud lõidaks katki ja nad viidaks minema, et ihud ei jääks ristile hingamispäevaks - sest see hingamispäev oli suur püha.

32 Sõdurid tulid nüüd ja lõid katki sääreluud nii esimesel kui teisel, kes koos Jeesusega olid risti löödud.

33 Aga kui nad tulid Jeesuse juurde ja nägid, et ta oli juba surnud, siis nad ei löönud katki tema sääreluud,

34 vaid üks sõdur torkas piigiga tema küljesse ning kohe voolas välja verd ja vett.

35 Ja see, kes seda nägi, tunnistas seda, ning tema tunnistus on tõsi. Ja tema teab, et ta räägib tõtt, et teiegi usuksite.

36 Sest see on sündinud, et läheks täide Kiri: „Ühtegi tema luud ei purustata.” Jh 19: 31-36

Jeesuse sääreluid ei murtud katki, seeläbi sai kinnitust varem ennustatu. Jüngritele tundus, et kõik, nad olid kaotanud usu, kuid ometi oli see alles Jumala lubaduste täitmise algus. Kui Jeesus vaiksel laupäeval hauas oli, sai alguse see, mis iseloomustab kristlust läbi aastatuhandete – lootus ei sure kunagi, isegi, kui tundub, et Jeesus on surnud, kõik on läbi, läheb siiski täide Jumala lubadus – Jeesus tõuseb üles. Vaikne laupäev on seega justkui lootusetute püha.

3.7 Sinine

Teisipäev, 31. mai. Maarja külaskäigu päev.

39 Neil päevil asus Maarja teele ja ruttas mäestikku Juuda linna

40 ja tuli Sakariase kotta ning teretas Eliisabetti.

41 Ja sündis, kui Eliisabet kuulis Maarja tervitust, et laps hüppas ta ihus. Ja Eliisabet sai täis Püha Vaimu

42 ja hüüdis suure häälega:

„Önnistatud oled sina naiste seas ja õnnistatud on sinu ihu vili!⁴³

Miks saab mulle osaks, et mu Issanda ema tuleb minu juurde?

44 Sest vaata, kui su tervituse hääli mu kõrvu kostis, hüppas lapsuke mu ihus rõõmu pärast.

45 Ja õnnis on naine, kes on uskunud, et läheb täide, mis Issand talle on kõnelnud.” Lk 1:39-56

Maarja ja Eliisabeti lugu on sarnane - mõlemad said oma õnnistatud olukorda läbi Jumala sekkumise, mõlemal oli täita jumalik ülesanne. Maarja pidi sünnitama Jeesuse ja Eliisabet Ristija Johannese. Eliisabet oli vana ja Maarja noor. See episood kirjeldab, kuidas mõlemad naised saavad aru, et nad on Jumala teenrid ja räägivad Jumala tõde ja toetavad üksteist sel teel. Nad on üksteisele toeks ja seeläbi ka meile inspiratsiooniks. Kui Maarja jõuab Eliisabeti juurde, julgustab ja tunnustab just vanem, Eliisabet, Maarjat, kinnitades talle, et Maarja kannab Jumala poega. Täpselt ei ole teada, kuidas naised omavahel sugulased olid, kuid Maarja siiski tõttas pärast Issanda ingli ilmumist ja jumalikku ettekuulutust just Eliisabeti juurde, tõenäoliselt teadmata, kuidas nende mõlemi laste saatused hiljem põimuvad. Neid võib pidada naiseliku kokkuhoidmise sümboliks. Raskel või segasel hetkel tundus Maarjale kõige õigem mõte pöörduda samas olukorras teise naise poole.

4 MAALIDE LÜHIANALÜÜS

Praktilise tööna valmis 6 maali – üks iga liturgilise värvi kohta. Maalid on 120x150 cm suuruses formaadis ristlatiga lõuendraamil ja maalitud segatehnikas. Kasutusel olid naturaalsed pigmendid, akrüülvärvid, õlivärvid, maalimeediumid (puhastatud linaõli, männitärpentiin, struktuurpasta, sikatiiv, Liquin geel ja -pasta). Viimistluskihid koosnevad jällegi puhtast värvist ja/või pigmentist ja linaõlist. Maale on plaanis pärast lõplikku kuivamist (umbes poole aasta pärast) töödelda viimistluslakiga.

Iga maal jutustab üht väljavalitud lugu. Realistlikku, figuratiivset piibliteemalist maali on kunstiajalugu ja -tänapäev täis. Minu üks deviise kunstnikuna on selline: „*If you can say it, don't paint it*“ (kui sa oskad sellest rääkida, ära seda maali). Nii nagu Piiblit ei loeta sõna-sõnalt, maalisin oma teosed poolabstraktses tehnikas. Taoline tehnika jätab lisaks autorile ka vaatajale ruumi oma tõlgenduseks ja sobib ideaalselt püstitatud ülesande lahendamiseks. Lisaks on Pallase legendaarne õppejõud Piret Veski öelnud, et maal ei vaja seletust, ja et kui tahetakse seletada ja rääkida, tuleb minna poliitikasse.

Maalikunstnikku võib võrrelda kokaga. Isegi, kui värvid on olemas, nende vahekorrad ja koosmõjud teada, muudab teose suurepäraseks peale hea retsepti ikkagi pidev katsetamine ehk maitsmine, maitsmine ja veel kord maitsmine. Kindlat retsepti hea kunstiteose kohta on võimatu kirja panna, teose väärtuse loob peale hea materjali tundmise, nagu hea koka puhul, teostaja hea maitsemeel.

Tuleb ometi mõõnda, et autor võib oma deviisile pealtnäha vastu rääkida, sest maalid siiski ju vajavad, ja ka sisaldavad, konkreetset lugu. Neid lugusid ei ole ilmingimata vaja panna maalikunsti vormi, sest nad kõnelevad enda eest ka ilma nende visuaalideta. Ometi leiab autor, et tema tõlgendus lugudest maalikunsti võimalusi kasutades annab vaatajale uue perspektiivi ja läheneb temaatikale täiesti individuaalse nurga alt. Maalide suurus ja eksponeerimise koht lisavad kogu komplektile kindlasti täiesti oma konteksti. Kiriku altariruum, ja eriti selle lakoonilisus, on ideaalne taustsüsteem värvide ja lugude fluidumi edasi andmiseks.

Inspiratsiooni lõputööks sain lugedes John Steinbecki suurepärase teost „*Hommikupool Eedenit*“. Raamatu teematika põhineb Kaini ja Aabeli piiblilegendil.

Eriliseks inspiratsioonallikaks oli mulle Cyrus Trask oma hullumeelsuse, optimismi, eluvalede ja võimatute olukordade lahendamise võimega.

Aga just seda raamatut kuuma päikese käes lugedes ilmus nagu selgest taevast antud töö teema. Võimatuna tundunud missioon sai väga selged piirid ja ideestiku. Sama võib väita maalide visuaalide kohta. Teema oli juba kuid minu peas tiirelnud ja järjest selgemaid piirjooni leidnud, kuid puudu olid maalid.

Võtsin eesmärgiks maalida poolabstraktsed maalid, aga ka need vajavad struktuuri ja kompositsiooni. Analoogselt töö temaatikale ilmusid maalide visuaalid minu silme ette lihtsalt silmad kinni mediteerides. Tuleb siinkohal mainida, et enne seda hetke olin välja valinud (ühe erandiga) lood, mida jutustama hakkan. Meditatsiooni käigus, täiesti liikumatult, silmad kinni paar tundi lamades, ilmusid pildid silme ette. Vahel on nägemiseks seega vaja lihtsalt ennast reaalsusest välja lõigata ja silmad sulgeda.

Rohelise maali teemaks on tõde ja eksitus. Kuidas maalida õiglust või lootust, mida roheline sümboliseerib? Võtsin aluseks kitsa ja laia värava temaatika. Vaataja peab tööd nähes tundma segadust, sest õige tee või värava leidmine on inimese jaoks keeruline teema. Mida rohkem maali vaadelda, seda suuremaks võiks minna tunne, et midagi on nihestuses või katki, puudu või üle. Tahan väljendada emotsionaalset dilemmat, mida inimene raskete valikute ees tunda võib.

Valge maali motiiviks on Kristus ise. Kirgastunud Kristus. Tegemist on ainsa sündmusega, mis toimus Jumala Poja endaga ja seda on maalikunsti ajaloos palju käsitletud. Mäe otsas hiilgav Jeesus – mis saab olla lihtsamat! Ometi osutus selle lahendamine parajaks pähkliks. Otsustasin kolme jüngrid asemel kasutada kolme vikerkaare motiivi, sest peetakse ju vikerkaart Jumala esimeseks lepinguks inimestega. Maal peaks edasi andma sama helget ja head tunnet, mida tundsid jüngrid kirgastunud Jeesust vaadates. Tahan anda edasi, milline võiks olla inimese tunne, kui ta on oma ellu vastu võtnud Jeesuse – justkui nägemust tükikesest taevalikkusest meie maises elus.

Punane maal sümboliseerib Püha Vaimu väljavalamist. Helged, ilusad punased toonid valgumas üle lõuendi tekitavad sama äratundmise emotsiooni, mida tajusid pealtnägijad tol ajal – Püha Vaimu puudutus annab inimestele üksteisemõistmise ja täidab justkui millegi meeldiva ja maitsvaga.

Violetse maaliga olin kõige rohkem hädas. Kannatuse värv ilmselt tekitas ka minus paraja annuse kannatusi. Vahetasin lugu ja teemat mitu korda, kuni otsustasin Ketsemani aia loo kasuks. Päris sügavast violetsest kuni helgete nüanssideni võiks peegeldada minu nägemust kannatusest. Murtud pinnad ja toonid sümboliseerivad inimliku kannatuse eri palgeid ja kannatuse individuaalseid aspekte. Mõni meist talub kannatusi mängleva kergusega, samal ajal kui teine kistakse väga sügavale ja võib sinna sootuks ära kaduda. Nagu nt magavad jüngrid minu maalis vihjavad ainult inimlikkusele. Neil ei olnud jõudu tol ööl üleval olla, nagu meil ei ole tihti jõudu kannatusi taluda või neid mõtestada.

Musta maali osas oli lahendus lihtne. Kuna mul polnud tahtmist kujutada järjekordset Kristust ristil ja musta värvi kasutatakse ainult kahel päeval, keskendusin Vaiksele Laupäevale. Jeesuse luid ei murtud, nagu oli ennustatud ka Vanas Testamendis, küll aga torgati mõök tema rindkerre, kust voolas välja veri ja vesi. Maalil aimdub rinnakorv, millest kiirgab kuldset, vihjab Jeesuse kuldsele südamele, mis peaks olema meile lohutuseks ja orientiiriks sellel raskel leinapäeval. Jeesus on küll surnud, aga sellest kumab läbi omamoodi lootuskiir, justkui ennustus järgenvast ülestõusmisest.

Sinisel maalil kohtuvad kaks naist – Maarja ja Eliisabet. Mõlemad naised olid jumaliku sekkumise läbi saanud käima peale, aga ometi läks Maarja selle teadmisega just Eliisabeti juurde. Võib aimata, millist segadust võis tunda noor Maarja, kui oma rasedusest teada sai. Õrnade kumeruste ja kauni värvimänguga üritan anda edasi selle olukorra hõllanduslikkust. Naised, kes raskel ajal kokku hoiavad, on teine teema, millele tahtsin tähelepanu pöörata. Ei jäänud Maarja oma mehe juurde, vaid tõttas otsejoones saatusekaaslase juurde. Pruunid joned maalil annavad aga vihje selle kohta, et see hõllandus ja imeline elu ei jää kauaks püsima. Mõlemad naised kaotavad oma lapsed, elu ja ilu lõhutakse samal moel nagu maali õrn ja malbe koloriit.

KOKKUVÕTE

Selles lõputöös käsitlen värve, nende lingvistilisi, semantilisi ja psühholoogilisi aspekte. Töö fookus on EELK liturgilistel värvidel. Selgitan kirjalikus osas liturgiliste värvide maailma, annan tõlgenduse piiblilugudele, mille põhjal valmis kuus poolabstraktset maali.

Töö teoreetilises osas kirjeldan lühidalt EELKs kasutusel olevate liturgiliste värvide (roheline, valge, violetne, must, punane ja sinine) kasutust ja kujunemislugu.

Berlini ja Kay arvates on värvinimede kujunemine eri keeltes ja kultuurides sarnane. Nad esitasid hüpoteesi, et iga keeles on eri arv värvinimetusi, kuulusid nad ikkagi mingisse universaalsesse nimestikku. Selgus, et parima esindaja valik oli sama iga keele vähem üksteisega seotud keelte puhul, samal ajal kui kategooriate piirid olid eri keeltes erinevad. Umberto Eco väidab, et laboritingimustes on värvide eristamine kõigil inimestel sama ja ei sõltu väga olulisel määral keelest või kultuurist.

Byron Mikellides jõudis longituud-uuringute põhjal järeldusele, et inimesed, sõltumatult kultuuritaustast, pidasid kõige meeldivateks värvideks sinist, punast, rohelist ja violetti. Liites eelnevatele musta ja valge, saame kokku praegu kasutusel oleva liturgiliste värvide komplekti. Järeldusena julgen väita, et liturgiliste värvide väljakujunemine pole juhuslik – nendeks on toonid, mida väga paljud inimesed maailmas oskavad esiteks nimetada ja teiseks peavad meeldivateks.

Liturgilised värvid peegelduvad eelkõige kirikutekstiilides, mis kuuluvad jumalateenistuse juurde. Tekstiilid toetavad ja rõhutavad jumalateenistusel toimuvat, markeerivad selle pidulikkust olemust ja kogu aasta rütmi. Värvide ja sümbolika aitavad edasi anda kristlikku kuulutust. Sama soovin Tartu Jaani kirikus edasi anda ka mina oma maalidega. Samuti näen jumet ideel, et maale võiks tulevikus võimalusel eksponeerida ka teistes Eesti kirikutes.

SUMMARY

In this thesis, „The Liturgical Colours of the Estonian Evangelical Lutheran Church“, I deal with colours, their linguistic, semantic and psychological aspects. The focus of the thesis is on the liturgical colours of the Estonian Evangelical Lutheran Church. In the written part, I will explain the world of liturgical colours, give an interpretation of the biblical texts on the basis of which I will produce six semi-abstract paintings.

In the theoretical part of the thesis, I will briefly describe the use and the history of the liturgical colours (green, white, violet, black, red and blue) used in the EELC.

According to Berlin and Kay, the development of colour names is similar in different languages and cultures. They hypothesised that even if a language had a different number of colour names, they still belonged to a universal nomenclature. It turned out that the choice of the best representative was the same even for the least related languages, while the boundaries of the categories differed between languages. Umberto Eco argues that, under laboratory conditions, colour distinction is the same for all people and does not depend very much on language or culture.

Byron Mikellides concluded from longitudinal studies that people, irrespective of cultural background, found blue, red, green and violet to be the most appealing colours. Adding black and white to the above, we have the set of liturgical colours in use today. In conclusion, I would venture to say that the emergence of liturgical colours is not accidental - they are colours that a very large number of people in the world can, firstly, name and, secondly, find pleasing.

Liturgical colours are reflected, above all, in the church textiles that are part of the worship service. These textiles support and emphasise what is happening in the service, marking its solemn character and the rhythm of the whole year. The colours and symbolism help to convey the Christian message. This is what I want to convey with my paintings in the Jaani Church in Tartu.

KASUTATUD KIRJANDUS

Best, Janet. (2012). *Colour design. Theories and applications*. Woodhead Publishing Limited.

Batchelor, David. (2008). *Colour, Documents of Contemporary Art*. London: Whitechapel Gallery.

Gage, John. (1999). *Colour and meaning. art science and symbolism*. London: Thames & Hudson.

Jeesuse kirgastamine...= Jeesuse kirgastamine. (2021). [WWW] [Jeesuse kirgastamine – Vikipeedia \(wikipedia.org\)](#) (28.01.2022)

Jumalateenituste ja talituste... = EELK Liturgiakomisjon. (2011). *Jumalateenituste ja talituste juhend*. [A:\JUHENDB.DOC \(eelk.ee\)](#). [WWW] (28.03.2022)

Karo, Roland. (2022). Vestlusring Tartu Jaani kirikus. Märts, Tartu

Kirikukalender. [WWW] [Kirikukalender | EELK](#) (28.01.2022)

Kirikuseadustik = <https://eelk.ee/et/kiriku-korraldus/seadusandlus/kirikuseadustik/>, 2021 (28.03.2022)

Käpp, Triin. (2022). Eravestlus. Telefonivestlus 18. aprillil, Tartu.

Léger, Fernand. (1973). *Functions of painting*, New-York: Viking.

Piibel. (1997). [WWW] [Piibel.NET :: 1. Moosese 1](#) (18.04.2022).

Raabe, Marju. (2003). *Eesti Evangeelse Luterliku kiriku tekstiilid aastatel 1917-2000*.
Tallinn: TPÜ kirjastus.

Semm, Helena. (2018). Pilt artiklist *Kirikuaasta aluseks on Kristuse elu*. [WWW]
[Kirikuaasta aluseks on Kristuse elu - Eesti Kirik - Eesti Kirik](#) (25.04.2022)

St Calire, Kassia. (2019). *Värvide salaelu*. Tallinn: Varrak.

Tammert, Marje. (2002). *Värviõpetus teoorias*. Tallinn: Aimwell.